

Н. І. Шаховська

Астрофізична обсерваторія Кримська

АСТРОФІЗИЧНА ОБСЕРВАТОРІЯ Кримська (КрАО) – науково-дослідна астрономічна установа. Історія КрАО розпочалася з невеликої приват. обсерваторії, яку заснував на поч. 20 ст. аматор астрономії М. Мальцев на г. Кішка (м. Симеїз). Симеїз. обсерваторію, що стала відділ. Пулков. обсерваторії, було обладнано геліографом та подвійним астрографом Цейса з 120-мм об'єктивом. Перші спостерігачі – С. Белявський (зоряна фотометрія) і Г. Нейлін (малі планети). У 1930-х рр. *Г. Шайн* і [В. Альбицький](#) започаткували спектральні спостереження радіальних швидкостей зір, що зробили Симеїз. обсерваторію відомою в астроном. колах. Під час 2-ї світової війни і тимчас. окупації Криму обсерваторія була майже повністю зруйнована. У 1945 на її базі створ. КрАО (один із засн. та перший дир. – Г. Шайн), а згодом розпочалося будівництво комплексу споруд обсерваторії в с. Наукове (Бахчисарай. р-н, АР Крим). До 1991 КрАО входила до складу АН СРСР, від 1991 підпорядк. Мін-ву освіти та науки України. Обсерваторія була обладнана потужними, як на той час, інструментами: подвійним астрографом Цейса ($D = 400$ мм, $F = 1600$ мм), рефлексором ($D = 1220$ мм) з кількома спектрографами. Від 1946 КрАО – найбільший в СРСР наук. центр з вивчення Сонця. Тут ведуться як оптичні, так і радіоспостереження Сонця. 1950 встановлено позазатемнений коронограф – інструмент для вивчення атмосфери Сонця. За ідеєю дир. КрАО А. Сєверного 1954 встановлено баштовий соняч. телескоп ($D = 400$ мм), обладнаний різноманіт. приймал. апаратурою для вивчення спектра Сонця, магніт. поля та актив. процесів на Сонці. 1962 встановлено найпотужніший на той час у СРСР та Європі рефлексор ($D = 2,6$ м), 1980 повністю автоматиз. дзеркал. телескоп АДТ-11 ($D = 1,25$ м). У КрАО А. Сєверний відкрив 160-хвилинні коливання Сонця, що певною мірою сприяло становленню нового напрямку астрофізики – геосейсмології. Значних успіхів досягнуто в назем. спостереженнях гамма-променів високих енергій на унікал. потужному автоматиз. гамма-телескопі, збудованому в КрАО у 1989. Від 1987 обсерваторію очолив *М. Стешенко*. Нині в КрАО 5 наук. лаб.: фізики Сонця, фізики зір і галактик, радіоастрономії, експерим. астрофізики, гамма-астрономії. Осн. частина обсерваторії розташ. у с. Наукове на вис. 600 м над р. м. Осн. інструменти: дзеркал. телескоп ім. Г. Шайна ($D = 2,6$ м), 2 зоряні телескопи ($D = 1,25$ м), баштовий соняч. телескоп з гол. дзеркалом ($D = 1,25$ м) і установка ГТ-48 для назем.

досліджень гамма-квантів надвисоких енергій (заг. площа складених дзеркал 54 м²) та ін. Відділ радіоастрономії розташ. на березі моря біля підніжжя г. Кішка у с. Кацивелі (Велика Ялта); осн. інструмент – радіотелескоп РТ-22 (D антени 22 м), збудований у 1966 і признач. для спостережень у сантиметр. і міліметр. діапазонах. РТ-22 – єдиний із телескопів СРСР, що входить до Європ. мережі радіоінтерферометрії із наддовгими базами, в яку об'єднано найбільші радіотелескопи 3х. Європи. Один із підрозділів КраО розташ. на г. Кішка на висоті 346 м над р. м., за 3 км від мор. берега; осн. інструмент – лазер. супутник. далекомір, змонтований на телескопі діаметром 1 м. Основні напрями наукових досліджень КраО: фізика Сонця і сонячна активність; планети і малі тіла Соняч. системи; глобальні рухи материків і полюсів Землі; активні ядра галактик і джерел косміч. променів; будова, хім. склад, магнетизм і нестаціонарність зір; розроблення наземних і косміч. телескопів і світлоприймал. апаратури. За традицією в КраО тривають регулярні пошуки малих планет. Майже від початку заснування обсерваторії в ній створено експерим. лаб., де розробляють та конструюють нові прилади. Обсерваторія – актив. учасник косміч. дослідж.: прилади КраО для вивчення Сонця та зоряного неба в ультрафіолет. діапазоні було встановлено на супутниках серії «КОСМОС», «ПРОГНОЗ-6», на ст. «САЛЮТ-4», на «ЛУНОХОДІ-2». Зокрема 1975 в КраО створ. орбітал. соняч. телескоп ОСТ-1, встановлений на борту ст. «Салют-4». У 1983–89 на витягнутій до 200 тис. км від Землі орбіті на ст. «АСТРОН» працював автоматич. зоряний телескоп-рефлектор (D = 0,8 м), створ. у КраО спільно з НВО ім. С. Лавочкина, за допомогою якого отримано в ультрафіолет. ділянці спектра унікал. спостереження зір, галактик, комети Галлея та ін. косміч. об'єктів. За створення цього телескопа групу співроб. КраО удостоєно Держ. премії СРСР. Розроблено спектрограф для косміч. проекту СПЕКТР-УФ. В обсерваторії у різні часи працювали чи працюють: [Й. Шкловський](#), [С. Пікельнер](#), [М. Козирев](#), [Е. Мустель](#), [В. Ніконов](#), [В. Прокоф'єв](#), [В. Степанов](#), [О. Боярчук](#), [Г. Іванов-Холодний](#), [І. Копилов](#), [В. Хохлова](#), [П. Чугайнов](#), [Р. Гершберг](#), [А. Степанян](#), [Н. Степанян](#), [В. Прокоф'єва](#) та ін. Нині у КраО працює понад 100 астрономів, з них 16 д-рів і 38 канд. н. Обсерваторія має бібліотеку, що налічує понад 60 тис. одиниць зберігання. Від 1947 видає наук. зб. [«Известия Крымской астрофизической обсерватории»](#).

Фотоілюстрації

Рекомендована література

1. Добронравов П. П. Крымская астрофизическая обсерватория Академии наук СССР. Москва, 1955;
2. Пономарев Д. П. Астрономические обсерватории Советского Союза. Москва, 1987.

Бібліографічний опис:

Астрофізична обсерваторія Кримська / Н. І. Шаховська // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2001. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-44550>. – Останнє поновлення : 1 січ. 2023.

2001-2024 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).